

MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ VE TÜRK HALK MASALLARI

Emine KIRCI

Muhayyelât-ı Aziz Efendi 1211 (M. 1797) yılında Giritli Ali Aziz Efendi tarafından yazılmıştır. İmzasız bir ön-sözden sonra giriş bölümünde eserin kaleme alınış sebebi belirtilir. Aziz Efendi Hülâsatü'l-Hayâl adlı hacimli, eski bir kitap gördüğünü, kitabı oku-

duktan sonra Muhayyelâtı yazmaya karar verdiğini söyler.

Eser üç hayâlden meydana gelmiştir. Her hayâl birbirine bağlı bir çok ufak hikâyeden oluşur. Birinci hayalde Şehzâde Asil Hikâyesi, Abdüsamed Hikâyesi, Şehzâde Nesil Hikâ-

de üniversiteye kadar, gerek derslerde, gerek basında, yayın organlarında ve televizyonda özendirici bir aksiyonla ele almak ve işlemek kalır.

Ana okullarında çocuklarımıza oynarken, şarkı söylerken, oturup bakarken hayat üslubumuzun prensiplerini yaşının ölçülerine uygun olarak vermek, şuursuz sevk-i tabii ile başlayan bu eğitimin, ilk-orta ve lisede aklın ve ilmin desteğiyle şuurlu davranışlar olarak kabul görmesini sağlamak gerekir.

Bu hususta üniversitelere de görevler düşmektedir. Bize göre, her üniversite kendi bünyesinde bir «Türk Halk Kültürünü Araştırma Merkezi» kurmalı, içinde kurulduğu cemiyetin sosyal kuvvetlerini görmek ve göstermek üzere, «mahalli kültür» çalışmalarını yapmalıdır. Elde edilen neticeler tek merkezde toplanmalı, incelenip, işlenmeli ve ilgili kuruluş ve kişilere yansıtılmalıdır.

Bahse konu merkezler, üniversitelerdeki konu ile ilgili uzman kişilerin temsilcileri, Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı, Folklor Kurumu, Kültür Bakanlığı temsilcileri, Millî Eğitim'de konu ile ilgili kişilerden teşekkül eden bir kadro marifetiyle çalışmalıdır.

Eğitim ve öğretimin hareket noktası, millî kültür tedkiklerinden elde

edilen ilmi neticeler olmalıdır. Bu da ancak, kültür dediğimiz müessesedeki istikrarın, sürekliliğin ve devamlılığın ehemmiyetine müdrik kişiler marifetiyle sağlanabilecek bir hadisedir.

Bu itibarla, kültürle ilgili ilim sahalarına gereken önem verilmeli, bu konuda çalışacak elemanların en iyi şekilde yetişmeleri için gerekenler yapılmalıdır.

«Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde» okutulan folklor ve halk edebiyatı dersleri, Türk kültür tarihini bir bütün halinde ele alabilecek şekilde planlanmalı, bu dersi alan öğrencilere ayrıca sosyal-antropoloji, sosyal-psikoloji ve hatta felsefi antropoloji ile ilgili bilgi ve metodlar mutlaka öğretilmelidir.

Bu anlayıştaki eğitimden geçen gençlerimizin, öğretmen olarak gittikleri okullarda buna bağlı insan unsurunu daha iyi anlayacaklarını ümid ediyoruz.

Sosyal şahsiyeti teşkil eden ana unsurlar; dil-din-terbiye ve an'ane gibi önemli hususiyetlerin hudutlarını şuurla ele almak, onu değerlendirmek Türk'ü ve Türkiye'yi sevenlerin en büyük idealidir. Eğitimin gayesi, esaslı görevlerinden biri, belki de birincisi bu idealin dumura uğramasına asla müsaade etmemek olmalıdır. Zira, «Vatan, millî kültür» demektir.

yesi ve Firüz Şah Hikâyesi vardır. İkinci hayâlde Cevad'ın macerasıyla birlikte birbirine bağlı ve iç içe dokuz hikâyeye daha karşılaşırız. Son hayâlde ise Naci Billah, Sitti Emine ve Recep Beşe hikâyeleri vardır.

Hayâllerdeki olayların seyri, plân çerçevesi, masal içinde masalların gelişmesi ve kullanılan parlak ibareler 1001 gece masallarıyla Türk Halk Masallarına uygunluk gösteriyor. Bunların yanı sıra bazı hikâyelerin kuruluşu halk masallarının tipleriyle benzerlik gösteriyor. Bu benzerliklere örnek «Türk Halk Masalları Tipleri»¹ adlı kitapla bir eşleme yaptık. Tesbit edilen örnekler şunlardır.

İkinci hayâlde Cevad'ın² başından geçen olaylar ile halk masallarından «Yeşil Elli Kız»³'ün başından geçen olaylar aynıdır.

Cevad, bir derviş sayesinde doğar. Dervişin isteği 14 yaşına geldiğinde çocuğun Antalya'ya kendi yanına gönderilmesidir. Cevad 14 yaşına gelince dervişin yanına gider ve her türlü ilimde kısa sürede olgunlaşır. Hocası Ebu Ali onu sınamak için (maksadı sırlarını açığa vurmamayı öğrenmektir) başına olması mümkün olmayacak zorluklar getirir. Fakat Cevad bütün bu sınamalardan başarıyla geçer ve imtihan sonunda hocası onu kendi yerine vekil olarak bırakır.

Halk masallarındaki olaylar ise şöyledir. Çocuğu olmayan bir kadın ihtiyaç bir kadının verdiği elma sayesinde çocuk sahibi olur. Çocuk yedi yaşına geldiğinde hasta bir kadın tedavi edilirken kullanılan ilaç eline dökülür ve ellerini yeşile boyar. Bir dev kızın elini görür ve sebebini öğrenmek ister. Dev değişik şekiller ve eziyetlerle öğrenmek ister, kız söylemez. Sonunda kız bütün tecrübeleri başarıyla sonuçlandırır ve iyi bir adamla evlendirilir.

Muhayyelâtın birinci hayalinde⁴ Kamercan'ın karısı Gülruh'un oğlu

Şehzâde Asil'in başından geçenlerle, halk masallarındaki «Mehmet ve Periler»⁵ adlı masal arasında yakınlık vardır.

Şehzade Asil gemiyle annesinin ülkesi Çin'e doğru giderken rüzgarın ters esmesiyle gemileri batar. Lalasıyla kurtulur ve bir adaya çıkarlar ama lalası ölür. Asil bir saray görür. Sarayın odalarını dolaşırken odaların birinde uyuyan bir kız görür. Kazara bir levhayı kırar ve kız uyanır. Konuşurlarken cinler padişahı gelir. Asil'in parmağındaki yüzüğü görünce, Asil'e itaat etmeye başlar. Perinin yardımı sayesinde uyandırdığı kızla Serendib şehrine giderler.

Halk masalında Mehmet periler vasıtasıyla evlenir. Evlendiği varlık perilerin prensesidir. Bu peri doğurduğu çocukların üçte ikisini öldürür ve kendini suya atar. Mehmet de kendini suya atar. Bir köy kıyısında sudan çıkarlar. Adam köyde bir kadınla evlendirilir. Gemiyle yolculuğa çıkarlar. Bir fırtına çıkar gemi batar herkes ölür. Mehmet sahile çıkar. Sahide çocuklarla bir periye rastlar. Peri karısı ona kendini kurtarmak için felâketler yaşadığını söyler. Adam onu affeder ve çocuklarıyla yollar. Mehmet de hazineleri ve gemide yolculuk yaptığı karısını alıp köyüne döner.

İkinci hayâlde yer alan «Molla Emin»⁶ hikâyesi ile halk masallarındaki «Kahveci Güzeli»⁷ isimli masal birbirine benzer.

Molla Emin'e babasından birçok mal kalır. İçgüveyisi olarak evlenir. Aradan zaman geçtikçe durumu bozulur. Bitkin bir hale gelir. Aynı zamanda kaynanası ona eziyet etmektedir. Molla Emin daha fazla dayanamaz ve boşanır. Ama kaynanası onun peşini bırakmaz bir çok sihir ve büyülerle Emin'in hayatını karartmaya devam eder.

Kahveci Güzeli'nde ise, Bir genç bir kahveye çirak olur. Güzel kahve

yaptığı ve iyi hizmet ettiği için müşterilerin takdirini kazanır. Hepsı dua eder ve kısa zamanda zengin olur. Bir zengin kızıyla evlenir. Kız daha önce bir aşk münasebeti olduğunu dün gecesi itiraf eder. Gencin tavrı değişir. Bu sebeple kayınbabası ona eziyet etmeye başlar. Genç de onlardan kurtulup namuslu bir çoban kızla evlenir.

Üçüncü hayâlde Recep Beşe⁸ ve masallardaki «Gecenin Kocası» adlı masal arasında benzerlik vardır.

Recep Beşe çok fakirdir. Ama dünyada eşi benzeri olmayan Naime adlı bir kızı vardır. Zamanla devletin zengin memurlarından biri Naime'yi gelin etmek ister. Saraydaki ermeni karısı fitne çıkararak Naime'nin annesine iftira eder. Sonuçta nişan bozulur. Recep Beşe ilk rastladığı adama kızını vermeye karar verir. Bir dervişle karşılaşır ve kızını ona verir. Derviş tebdil-i kıyafet dolaşan padişahın başkası değildir. Aile mutluluk ve refaha kavuşur.

Gecenin Kocası⁹'ndaki olaylar da bu minval üzeredir. Bir zenginın oğlu fakir birinin güzel kızıyla nişanlanır. Sonra nişan bozulur. Kızın babası kızını ilk gelen kişiye verir. Bu kişi bir dilencidir. Yalnız geceleri ortaya çıkan dilenci, kızı zengin eder. Kız kocasının izniyle önceki nişanlısının düğününe gider. İlk nişanlısının onun güzelliği karşısında şaşkına döner ve üzerinde hak iddia eder. Nişanını bozar. Onu tekrar ister. Ama kız geceki kocasına sadık kalacaktır. Padişahla onu tanıştırmak istediğinde kocasının tebdil-i kıyafet olan padişahın ta kendisi olduğunu öğrenir.

Yine aynı hayâl içindeki »Naci Billah«¹⁰ hikâyesi ile halk masallarından «Sihirli Ayna»¹¹ masalla arasında kuruluş ve olaylar bakımından yakınlık vardır.

Naci Billah ilimde çok ileridedir. Anne ve babası onun dünya ilminde çok önem vermesine razı değildirler. Vezirden yardım isterler. Vezir Naci Billah'a Şahide'den bahseder. Şahide çok güzel bir prensestir. Kendisiyle evlenmek isteyenlere bir bilmece sormakta ve cevabını bulan kişiyle evleneceğini söylemektedir. Naci Billah da bilmeceyi çözmeye karar verir. Bir yolculuk sırasında tanıştığı Sitti Emine ona cevabı öğretir. Naci Billah da Şahide'yle evlenir.

Sihirli Ayna masalındaki bilmece biraz daha farklıdır. Damat adayı öyle bir saklanacaktır ki prenses onu bulamayacaktır. Çünkü prensesin sihirli bir aynası vardır ve onunla her şeyi rahatlıkla görebilmektedir. Şehzade üç hayvana yardım edip onları kurtarmıştır. Hayvanlar da şehzadeye aynanın arkasına gizlenmesini söylerler. Şehzade aynanın arkasına saklanır ve prenses onu bulamaz nihayet evlenirler

1. W. Eberhart-P. Naili Boratav, Typen Türkhischer Volksmarchen, Wiesbaden 1953 (Türkçesini hazırlayan Saim Sakaoğlu).
2. Giridli Ali Aziz Efendi, Muhayyelât-ı Aziz Efendi 1268 (1752) İstanbul, 2. Hayâl, s. 73.
3. W. Eberhart-P. Boratav, Türk Halk Masalları Tipleri, s. 51, m. 155.
4. Muhayyelât-Şehzâde Asil s. 20.
5. Türk Halk Masalları Tipleri, s. 40, masal 120.
6. Muhayyelât-Molla Emin s. 90.
7. Halk Masalları-Kahveci Güzeli, s. 41, masal 122.
8. Muhayyelât-Recep Beşe. s. 223.
9. Halk Masalları-Gecenin Kocası, s. 75, masal 224.
10. Naci Billah, s. 187
11. Sihirli Ayna, s. 17, masal 64.